

A TERMÉKENYSÉG HELYZETE A VAJDASÁGBAN

GORDANA TODOROVIĆ

Manapság a vajdasági népesség termékenységéről írni rendkívül nehéz feladat. A nehézség nem abból adódik, mintha ez egy kutatási szempontból feltáratlan, ismeretlen terület lenne. Ellenkezőleg, e népesség kivételesen alacsony termékenységéről a demográfiai irodalomban már olyan sok szó esett, hogy nehezen kerülhetjük el az ismétléseket. Ezért e tanulmányban megkíséreljük néhány új szempont felvetését.

A születésszám a Vajdaságban 1952 óta folyamatosan csökken, folytatva a múlt század végén kialakult tendenciát.¹ Az 1952. évi 40 510-zel szemben 1971-ben a születések száma mindössze 26 170 volt.

A születésekkel foglalkozó demográfiai és egyéb elemzésekben ebben az időben nagy aggodalom volt érezhető, mivel ez a szám mindössze 13 születést jelent ezer lakosra és 49-et ezer 15—49 év közötti korú nőre. Ez ebben az időszakban a legalacsonyabb arányszám volt a világon és Európában.² A nettó reprodukciós arányszámok a Vajdaságban már 20 évvel ezelőtt is az egység alatt voltak (például 1971-ben 0,76).

A bruttó reprodukcióban valamint a nők kora, iskolai végzettsége és aktivitása szerinti születési arányszámokban, a nők családnagyságáról alkotott véleményében és a családtervezés módszereiben

¹ Erről a témáról még több adalék olvasható például a következő művekben: „A népesség alacsony termékenységének változói és a művi abortuszok a Vajdasági Autonóm Tartományban”. Demográfiai Kutatóközpont, Beograd, 1978. („Variable niskog fertiliteta sta novnistva i namerni abortusi u SAP Vojvodini.” Centar za demografska Istrazivanja.)
D. M. Rasevic: A népesség termékenységét meghatározó tényezők Jugoszláviában. (Determinante fertiliteta stanovnistva Jugoszlavije”) Társadalomtudományi Intézet (Institut Društvenih Nauka), Beograd, 1971.
Dr. D. Breznik, dr. A. Mojic és mások: A népesség termékenysége Jugoszláviában. (Fertilitet stanovnistva u Jugoszlaviji.) Társadalomtudományi Intézet (Institut Društvenih Nauka). Beograd, 1972. Jugoszlávia népességének alakulása a háború utáni időszakban. („Razvitak stanovnistva Jugoszlavije u posleratnom periodu.”) Demográfiai Kutatóközpont (Centar za demogr. Istraz.) Beograd, 1974.

² Az, hogy még alacsonyabb születési szám is lehetséges rövidesen bebizonyosodott számos európai országban.

bekövetkezett változások tanulmányozása arra a felismerésre vezette a kutatókat, hogy a demográfiai átalakulás folyamata a Vajdaságban már a vége felé jár, illetve befejeződött. A folyamaton már túljutott európai népeiségek tapasztalatai szerint (Franciaország és Svédország) a születések száma egy kivételesen alacsony termékenységű rövid időszak után beáll az egyszerű reprodukcióra (vagyis 1,0 nettó reprodukció) és a későbbi évtizedekben ezen érték körül mozog.

Az ilyen reprodukciós szinthez való visszatérés és ennek megtartása természetesen nem spontán módon következett be, hanem széles körű beavatkozás, a születésszám növekedését elősegítő intézkedések hatására.

Közismert tény, hogy a Vajdaságban bevezettek néhány népesedéspolitikai rendelkezést, amely közvetetten a születési arányszám növelése irányában hatott. Ezek az intézkedések elsősorban a meghosszabbított szülési szabadság és a felemelt családi pótlék voltak.

Másrészt azonban kétségtelen, hogy a terhességmegszakítás teljes liberalizálása ellenkező irányú hatást fejt ki.

Mégis úgy látszik, hogy ezek az első intézkedések már hoztak bizonyos eredményeket, mert 1975—1977 között átlagosan 14 születés jutott ezer lakosra, illetve 54 születés ezer 15—49 év közti nőre, ami 0,84 nettó reprodukciós arányszámot jelent.

Differenciális termékenység és alacsony termékenységi változók

Egy sor demográfiai tanulmányból³ valamint a gyakorlati munkákból közismert, hogy a születési szint változásaira számos közvetett tényező is hatást gyakorol, pl. a társadalmi-gazdasági tényezők, amelyek közül a legfontosabbak a nők munkábaállása, foglalkoztatása és iskolázása; azonkívül biológiai, pszichológiai és egyéb tényezők. Ezek a tényezők a családnagyság normáin, valamint a születésszám-változást közvetlenül befolyásoló tényezőkön — amelyek közé tartoznak az anya életkora, az életkor a házasságkötéskor, a születek közötti intervallum, a családtervezés, stb. — keresztül befolyást gyakorolnak a termékenységre. Az elemzéseknél nehéz megállapítani, hogy például a házasságkötési életkor változása milyen mértékben tulajdonítható a társadalmi-gazdasági tényezőknek, a pszichológiai tényezőknek, stb. Ezért az egyes tényezők működéséről, hatásáról levont következtetések közvetett úton történnek, vagyis elemzik a különböző képzettségű különböző tevékenységet végző, stb. nőknél a szülési arányokat.

³ A külföldi tanulmányok közül itt mindenképpen meg kell említeni a következőket: „The determinants and consequences of population trends.” (United Nations, New York, 1975) egy sor népeségtudományi világkonferencia anyagát, pl. a Rómában 1954-ben, a Belgrádban 1965-ben és a Bukarestben 1974-ben tartott konferenciákat. A jugoszláv idevonatkozó írások közül pedig a következőket: *dr. Dusan Breznik*: Demográfia; elemzések, módszerek és modellek. („Demografija: analiza, metodi i modeli.”) Társadalomtudományi Intézet (Institut društvenih nauka. 1978). valamint az 1. számú lábjegyzetben felsoroltakat.

Az anya életkora a gyermek születésekor egyike a születések számát befolyásoló alapvető közvetlen tényezőknek. Ezért a korszpecifikus termékenység az elemzések egyik legfontosabb területe.

Az általánosan alacsony születési arányszámnak és az elfogadott családtervezési gyakorlatnak megfelelően, a Vajdaságban a korszpecifikus modellnek is tipikus formája van;⁴ a szülések száma 20 éves korig alacsony, 20—30 éves kor között mérsékelt szinten van, azon túl pedig hirtelen csökken oly módon, hogy a reprodukív periódus 35 éves korig úgyszólván lezárul (az összes szülések számának 95⁰/₀-a erre az időszakra esik). Ez a hirtelen csökkenés és a szülések ilyen kivételesen alacsony száma a 30—34 éves életkorú nőknél jellemző olyan népességnél, ahol a születésszabályozást csaknem kizárólag terhességmegszakítással oldják meg.

1. A vajdasági népességre vonatkozó néhány születési mutató

	1950	1960	1970	1973	1975	1977
születési arányszám	25,5	17,8	13,0	13,8	14,5	14,3
termékenységi arányszám	90,9	68,7	47,5	50,6	53,7	53,8
korszpecifikus termékenységi arányszámok:						
15—19	56,2	61,9	53,9	55,1	57,7	52,3
20—24	193,3	176,6	137,3	139,9	145,5	146,4
25—29	161,7	121,4	88,6	95,9	101,2	101,5
30—34	100,0	52,7	40,6	40,2	41,7	44,0
35—39	48,7	22,0	12,8	13,9	13,6	13,5
40—44	19,3	6,3	3,4	3,2	2,6	3,1
45—49	2,2	0,5	0,2	0,1	0,2	0,2
éves nőknél						
15—30	70,7	81,5	83,1	83,5	84,0	83,2
15—35	87,9	93,4	95,1	95,5	95,5	95,4
éves nők részaránya az összes születésszámban ‰-ban						

Mind az általános születési arányszám, mind pedig az egyes korcsoportok születési arányszámai csökkentek 1970-ben, de ez különösen kifejezetté vált a 30 év feletti nők esetében, akiknél az abortusz igénybevételével történő születésszabályozási gyakorlat a kívánt családnagyság elérése után általánosan elterjedt. 1970 után a fiatalabb

⁴ Dr. G. Todorovic: Népeségelőrejelzés, elméleti-módszertani tanulmány. („Projekcije stanovništva, teorijsko-metodoloska studija”) Demográfiai Kutatóközpont. (Centar za dem. istraz.) Beograd, 1978.

nőknél (35 éves korig) bizonyos ingadozásokkal, de megkezdődött a termékenység lassú emelkedése.⁵

A gyermekek 83—84⁰/₀-át a Vajdaságban 30 évnél fiatalabb anyák szülik, és 35 éves korig a nők csaknem befejezik a szüléseket. Hasonló korcsoport jellemzőkkel rendelkező modell a jugoszláv alacsonytermékenységű népességcsoportok közül egyedül a Szerbia szűkebb területén élő népességnél található, ahol a nők 30. életévéig a születek 84⁰/₀-a megtörténik, míg Szlovéniában és Horvátországban a 30 évesnél fiatalabb anyáktól a gyermekek 72—77⁰/₀-a születik, Koszovóban viszont csak 56⁰/₀-a.

Egy másik olyan mutató, amely megvilágítja, hogy a Vajdaságban a születek milyen mértékben koncentrálnak a 30 évesnél fiatalabb nőkre⁶, az anya átlagos életkora a gyermek születésekor.

A 30 év alatti termékenység részaránya az össztermékenységekben (%)	Az anya átlagos életkora
50-nél kevesebb	30 és annál több
51—60	28—30
61—70	27—29
71—80	26—28
81 és annál több	26-nál kevesebb

Ez a mutató a Vajdaságban 1970-ben 24,7 év volt. Ennél alacsonyabb érték eddig csak Szerbia tartományok nélkül vett szűkebb területén fordult elő, míg a másik két alacsony termékenységű régióban ezek az értékek nagyobbak, Horvátországban 25,8 és Szlovéniában 26,5. A többi köztársaságban magasabb születési arányszámaiknak megfelelően magasabb a szülő anyák átlagos életkora is, egészen Koszovóig bezárólag, ahol ez az életkor 28,4 év.

Vajdaság népességének termékenységére vonatkozóan két kérdőíves vizsgálatot végeztek, 1970-ben és 1976-ban.⁷ Mielőtt áttérnénk ezek részletesebb elemzésére, meg kell említeni, hogy a felmérések során csak a 15—49 év közötti férjzett nőket kérdezték meg, akiknek a termékenysége az össznépesség termékenységénél magasabb volt. Ennek ellenére ez a tényleges termékenység is kivételesen alacsony a Vajdaságban (a legalacsonyabb Jugoszláviában) 1,86 gyermek ju-

⁵ Ez a termékenység-növekedés nem annak a következménye, hogy számszerűleg nagyobb háború utáni generáció a termékeny korba jutott — ahogyan azt némely demográfus elemzésében állítja (például „A Jugoszlávia népességének alakulása a háború utáni időszakban”) („Razvitak stanovništva Jugoslavije u posleratnom periodu”, idézett mű 35 p.)

A korszpecifikus születési arányszámok 40 éves korig bezárólag 1970 után minden korcsoportban növekedtek.

⁶ E témával foglalkozik világviszonylatban Z. Pavlik „Korszpecifikus termékenységi arányok: világméretű áttekintése” (Age specific fertility rates: a world view. című cikkében, Acta Universitatis Carolinae, Geographica, 2/1972.) Nagyszámú (több mint 80) populáció széles körű vizsgálata alapján a következő összefüggést mutatja ki az anyák átlagos életkora és a 30 év alatti termékenység részaránya között.

⁷ Az első kérdőíves felmérést a Demográfiai Kutatóközpont végezte és annak eredményeit nagy vonalakban közzétették a „Stanovništvo” című folyóirat 1971. 3—4. számában; a második felmérést pedig az Összövetségi Statisztikai Hivatal.

tott egy férjezett nőre 1970-ben.⁸ Más országokban folytatott felmérések alapján az európai populációk körében ez az érték a második helyen áll, mivel egyedül Magyarországon volt még ennél is alacsonyabb (1,82).

Ugyanakkor az összes terhesség száma nem volt alacsony. Az 1970-es felmérések alapján minden 15—49 év közötti férjezett nőre 3,79 terhesség jutott, míg Szlovéniában ez a szám csak 2,60, ami azt mutatja, milyen hatékony volt ott a fogamzásgátlás. Az összes terhességnek Szlovéniában csak 20⁰/₀-át teszik ki a halvaszületések, a spontán és művi abortuszok, míg a Vajdaságban ez az arány 53⁰/₀.

Az 1976-ban megkérdezett nők valamivel fiatalabbak voltak,⁹ bár a különbségek nem jelentékenyek. A halvaszületések, a spontán és szándékos művi vetélések következtében előállott veszteség még mindig igen nagy, 51⁰/₀.

Ugyanez az ok (vagyis a fiatalabb korstruktúra) legvalószínűbb oka annak is, hogy 1976-ban az összes vetélések átlagos száma is kisebb volt (1976-ban 1,80 az 1970. évi 2,10-hez képest). Más szavakkal a megkérdezett nők 1976-ban valamivel fiatalabbak voltak az 1970-ben megkérdezettekénél, így természetesen kevesebb terhességük, elveszülésük illetve abortuszuk volt, de a terhességeknek élveszületésekben való realizálása ezért valamivel nagyobb volt, 1976-ban 49⁰/₀, az 1970. évi 47⁰/₀-hoz képest. A művi abortuszok következtében előállott veszteségek mégis indokolatlanul nagyok voltak, ami rámutat a terhességmegelőzési propaganda megerősítésének és hatékonyabbá tételének szükségességére. A halvaszületések és a spontán abortuszok aránya alacsony és stabil, átlagosan 7⁰/₀ körül mozog.

A két vizsgálatnak bizonyos szempontból eltérő volt a kérdésfelvetése. Az első vizsgálatnál a naptári (éves), a második vizsgálatnál a kumulatív (kohorsz) termékenységet kérdezték.

A nők átlagos házasságkötési életkora a Vajdaságban megközelítőleg stabil, 1965 és 1976 között 24,7 és 25,2 év között mozog. Mivel

⁸ A többi köztársaságban és tartományban az egy férjezett nőre jutó élveszületett gyermekek száma a következő átlagértéket mutatja 1970-ben:

Jugoszlávia	2,36
Bosznia Hercegovina	2,94
Crna-Gora	3,29
Horvátország	2,07
Makedónia	2,73
Szerbia	1,97
Koszovo	4,07
Szlovénia	2,07

⁹ A két vizsgálatban a megkérdezett nők korstruktúrája a következő volt:

	% -ban						
	15—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49
1970	2,3	11,8	14,9	16,6	22,8	17,2	14,4
1976	2,4	13,4	16,2	16,2	17,5	18,9	15,4

2. Egy 15—49 éves korú, férjzett nőre jutó élveszületések átlagos száma

	É l e t k o r							
	összesen	15—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49
1970								
Jugoszlávia	2,36	0,58	1,22	1,25	2,38	2,77	2,95	3,08
Koszovó	4,07	0,50	1,72	3,11	4,32	5,32	6,14	6,60
Vajdaság	1,86	0,44	1,01	1,54	1,76	2,20	2,18	2,32
1976								
Vajdaság								
összesen	1,81	0,76	1,10	1,62	1,85	1,88	2,07	2,36
város	1,84	0,67	1,16	1,58	1,93	2,04	2,04	2,40
falu	1,78	0,83	1,03	1,66	1,78	1,72	2,09	2,32

a házasságot kötött nők korábbi családi állapot szerinti összetétele szintén stabil volt¹⁰, feltehető, hogy a nők első házasságkötési életkora sem változott lényegesen.

Rendkívül nehéz a kérdőívekben rendelkezésre álló adatok alapján megvizsgálni a házasság időtartamának hatását a vajdasági népesség születés számára, mivel nem különíthető el a nők életkorának hatásától. A népmozgalmi statisztika alapján¹¹ azonban az élveszületetteknek a házasságok időtartama szerinti megoszlásából megállapíthatjuk, hogy a gyermekek egyre nagyobb részarányban születnek a házasságok első éveiben. Míg 1953-ban a gyermekek 56%-a született a házasságot követő 3 éven belül, addig ez a részarány 1966 után valahol 65—66% körül stabilizálódott. Több mint 9 évvel a házasságkötés után 1953-ban a gyermekek 12,8%-a született, míg 1975-ben csak 7,6%-a.

Közismert tény, hogy az egyre intenzívebb születésszabályozás hatására a reprodukció is főként a házasság első éveiben történik. Ez azt jelenti, hogy az élveszületettek részaránya a házasság első éveiben az alacsonytermékenyséű populációknál nagyobb. Ennek illusztrálására a 3. táblán bemutatjuk, hogy ezek az arányok hogyan alakultak 1975-ben egész Jugoszláviában, a Vajdaságban, ahol a legalacsonyabb és Koszovóban, ahol a legmagasabb a termékenység.

¹⁰ Az ebben az időszakban házasságot kötött nők összetétele a korábbi családi állapotuk szerint a következő volt a Vajdaságban:

	Hajadon	Özvegy	Elvált
1965	85,0	3,7	11,3
1970	86,3	3,5	10,2
1975	85,4	3,6	11,1

¹¹ Izvor: „Demografska statistika 1975” SZS, Beograd, 1977. Forrás: Népszépsztatistika 1975. („Demografska statistika 1975”) Szövetségi Statistikai Hivatal Beograd, 1977.

3. Az élveszületettek megoszlása a házasságkötés óta eltelt idő szerint 1975

	A házasságkötés óta eltelt idő (év)					
	összes	0	1—3	4—8	9	ismeretlen
Jugoszlávia	100,0	25,7	32,2	25,4	14,4	2,3
Koszovó	100,0	11,5	26,2	30,0	30,8	1,5
Vajdaság	100,0	31,2	33,8	24,3	7,6	3,1

Az elméleti és gyakorlati demográfiai kutatásokból közismert, hogy a képzettségnek (iskolázottságnak) mint termékenységi tényezőnek különösen jelentős hatása van a fejlődésben levő társadalmaknál, ahol a demográfiai átalakulás folyamatban van. A fejlettebb társadalmakban, ahol a születési arányszámok már zömmel alacsonyok és az iskolázottság egészében magasabb szinten van, gyakori eset, hogy nincsenek születési arányszám különbségek a különböző képzettségi csoportokba tartozó nők között. A 4. sz. tábla, amelyben a különböző képzettségű nők bruttó reprodukciós arányait adtuk meg mutatja, hogy a Vajdaság esetében is ez a helyzet.

4. A bruttó reprodukció arányai a nők iskolai végzettsége szerint Vajdaság

	Iskolai végzettség					
	iskolai végzettség nélküli	az általános iskolát nem fejezte be	általános iskolai végzettség	szakmunkás-képző iskolai végzettség	középiskolai végzettség	főiskolai, egyetemi végzettség
1961	1,01		1,20		0,77	0,90
1971	0,90	0,94	0,80	0,91	0,83	0,94

Ezek az alacsony bruttó reprodukciós arányok mutatnak ugyan kisebb különbségeket, ezek azonban nem szignifikánsak. Mégis érdemes megjegyezni, hogy 1961 és 1971 között azoknál a nőknél, akik alacsony képzettséggel, vagy középiskolai végzettséggel rendelkeztek csökkent a születések száma, azoknál viszont, akik magasabb képzettséggel rendelkeztek, növekedett.

Míg az alacsony és részben a középfokú képzettséggel rendelkező nők a születeket már 20 éves koruk előtt elkezdik, legtöbbször 20 és 25 éves koruk között szülnék és 30 éves korukig gyakran befejezik termékeny időszakukat, addig a középfokú, és elsősorban a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők között gyakori, hogy 20 éves koruk után kezdik a születeket, a maximális születésszám 25—30 éves korukra esik, és 30—35 éves koruk között mindig viszonylag magas születések száma. Ez azt jelenti, hogy a reprodukciós periódus eltolódik a későbbi évekre, amikor már befejezték iskoláikat. Ezeket a különbségeket különösen figyelembe kell vennünk a jövőbeni ter-

mékenység becslésénél, mivel a női népesség (és általában az össznépesség) képzettségi szintje várhatóan emelkedni fog, általában a középiskola elvégzése lesz jellemző. Ezért várható a termékenység bizonyos növekedése a 25—35 éves női népességcsoportoknál.

5. Az élveszületettek átlagos száma a nők aktivitása és foglalkozása szerint

Év	Aktív		Eltartott	
	mezőgazdaságban	nem mezőgazdaságban	mezőgazdaságban dolgozó által	nem mezőgazdaságban dolgozó által
1970	1,93	1,48	2,27	1,82
1976 z.	1,76	1,39	2,01	1,99
s. t.	3,87	3,11	3,93	3,96

Megjegyzés: z = élveszületés,
s. t. = összes terhesség.

A népgazdasági ág hatásának áttekintése (mezőgazdaság és nem-mezőgazdaság szerint) valamint az aktivitás hatásának vizsgálata a 15—49 éves házas női népesség termékenységére azt mutatta, hogy 1970—1976 között a Vajdaságban a nem-mezőgazdasági tevékenységet végző nők kevesebbet szültek, mint a mezőgazdaságban foglalkoztatottak, és ugyanez az eset a mezőgazdaságban és a nem-mezőgazdaságban eltartott nőknél. Az összes terhesség realizálása nagyobb az eltartottaknál (50⁰/₀, az aktívak 45⁰/₀-ához képest), ami arra mutat, hogy ezek az utóbbiak gyakrabban, nagyobb mértékben alkalmazzák az abortuszt, mint a születésszabályozási eszközt.

Az urbanizálódásnak a születésekre gyakorolt hatását a városi és falusi, illetve a vegyes jellegű települések népességének termékenységében meglévő különbségek elemzésével vizsgálták. Ez az utóbbi településkategória még mindig jelentős méretű mezőgazdasági népességgel rendelkezik, de már megindult a foglalkozási és képzettségi struktúra átalakulása.

A korábbi időszakban történt elemzések azt mutatták, hogy ahhoz hasonlóan, ahogyan Jugoszlávia egyéb területein is történt, különösen a demográfiai átalakulás átmeneti fázisában, a falusi és vegyes települések népességének termékenysége magasabb a városi népesség termékenységénél. Világos, hogy éppúgy, mint az ily módon megvizsgált egyéb tényezőknél, nemcsak egy tényező (az urbanizálódás), hanem olyan tényező-komplexum hatása fejeződött ki, mint a nők magasabb képzettségi és aktivitási szintje a városokban, a nagyobb válási arányok, a gyermekgondozás kevésbé biztosított volta, stb. 1971 körül a Vajdaságban bizonyos változások történtek ezekben az arányokban.

6. A városi és falusi népesség születési arányszámai a Vajdaságban
1971 körül

	Település típusa			
	összesen	város	vegyes	falu
Születési arányszám	13,4	14,5	12,3	12,2
Ezer 15—34 éves korú nőre jutó élveszületettek száma	86,7	86,8	82,3	89,4

Forrás: A Szerb Szocialista Köztársaság népességének alakulása (Razvitak stanovnistva SRS ... 177 p.).

A születési arányszámok a városi népességnél magasabbá váltak mint a többi népességnél. Mégis, ha az 1000 15—34 éves nőre jutó élveszületések számát vizsgáljuk, amelyekről azt mondtuk, hogy a Vajdaságban a szülések 90⁰/₀-át teszik ki, akkor azt mondhatjuk, hogy a szülések száma még mindig magasabb falun, azután jön a város és a legkisebb a vegyes településeken.¹² Ebben több ok közrejátszott, köztük olyanok, mint a településtípusonkénti eltérés a kor összetételben, képzettségi szintben, stb. A városokban a nők magasabb képzettségűek, és már láttuk, hogy esetükben a 34 éves korig befejezett termékenység alacsonyabb, mint az alacsony képzettségű nőknél. Ez persze nem jelenti azt, hogy össztermékenységük is feltétlenül alacsonyabb. Az előzőek alapján azt mondhatjuk, hogy a Vajdaságban a falusi, illetve városi körülmények nem hatnak nagy mértékben a születésekre.

Az eddigiek alapján azt mondhatjuk, hogy a Vajdaság népességének termékenysége hosszantartó csökkenés után, a demográfiai átmenet utolsó fázisában különösen alacsony szintre jutott és ez az alacsony szintű termékenység csak minimális eltéréseket mutat a különböző életkorú, iskolázottságú, gazdasági aktivitású, városi és falusi eredetű nőknél. Más szavakkal, a szokásos tényezők, amelyek a társadalom átalakulásának átmeneti fázisában a termékenység változására hatnak, itt elvesztették csaknem minden erejüket és fontosságukat és a fő szerepet magának a népességnek a családnagysággal kapcsolatos álláspontja foglalta el. Ezért szükséges, hogy részletesen vizsgáljuk ezeket az álláspontokat, valamint a különböző demográfiai (életkor, a házasság időtartama) és társadalmi-gazdasági változók hatásait.

¹² A vajdasági népesség nagyobb korcsoportok szerinti összetétele települések szerinti megoszlásban 1971-ben a következő volt:

	0—19	20—39	40—59	60—
Város	29,6	33,2	23,6	13,6
Vegyes település	30,8	29,6	24,0	15,6
Falu	30,2	27,1	25,3	17,4

A vajdasági nők családnagyságról alkotott nézetei

Minél fejlettebb egy társadalom, annál inkább válik maguknak a szülőknek a családnagyságról alkotott véleménye döntő tényezővé, amely meghatározza a családnagyság alakulását. Ezért a termékenységgel kapcsolatos jugoszláv és más kutatások a világon az elmúlt évtized folyamán egyre nagyobb figyelmet szentelnek ezeknek az álláspontoknak.

Jugoszlávia népességei közül a vajdasági női népesség különlegesen illusztratív példa arra a célra, hogy megerősítse a szülők termékenységgel kapcsolatos felfogásának fontosságát. Ez a gazdaságilag és kulturálisan meglehetősen fejlett népesség, amelynek világviszonylatban is kivételesen alacsonyak a születési számai, rendkívül alacsony normát állított fel a családnagyságra.

Ideális családnagyság

Jugoszláv viszonylatban igaz ugyan, hogy a tartományok nélküli Szerbia szűkebben vett területén élő nők ideális gyermekszámról alkotott normái valamivel alacsonyabbak a vajdaságiakénál, de újabban ezek a különbségek is csökkentek. Mindenesetre mindkét populáció normái kivételesen alacsonyok, olyannyira hogy ha azok realizálódnának, akkor sem biztosíthatnák az egyszerű népességreprodukción. Az élveszületettek átlagos száma azonban — mint az közismert — jóval alacsonyabb és távol van a népesség egyszerű utánpótlásának szintjétől mindkét területen.

7. Az ideális gyermekszám átlaga

	Év	Jugoszlávia	Szerbia a tartomá- nyok nélkül	Vajdaság	Koszovó
Összesen	1970	2,60	2,27	2,37	3,80
	1976	2,56	2,21	2,28	3,58
Város	1970	2,40	2,20	2,35	3,37
	1976	2,48	2,27	2,32	3,32
Falú	1970	2,71	2,31	2,39	3,95
	1976	2,61	2,17	2,24	3,75

A vajdasági nők ideális családnagyságra vonatkozó normái 1970 és 1976 között mind a városokban, mind pedig falun csökkentek — eltérően a jugoszláv populációk többségétől, ahol ez a csökkenés csak falun következett be. Más populációktól eltérő ez az arány (a tartományok nélkül vett Szerbiát kivéve) a falusi és városi nők állás-

pontjában, mivel a vajdasági falun élő nők kisebb ideális családot részesítenek előnyben, mint a városiak. Ezek a vizsgált különbségek valójában nem jelentősek, de mégis el kell gondolkoznunk egyrészt azon a tényen, hogy falun mind kevesebb produktív életkorban levő népesség marad, másrészt azon, hogy az ottmaradt népesség különösen kisméretű családot tart ideálisnak.

8. Az ideális gyermekszám átlaga a nők életkora szerint a Vajdaságban

	A nők életkora						
	15—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49
1970	2,11	2,13	2,34	2,29	2,37	2,52	2,58
1976							
Összesen	2,09	2,20	2,15	2,20	2,27	2,44	2,57
Város	(2,00)	2,17	2,15	2,25	2,31	2,51	2,56
Falu	2,17*	2,24	2,15	2,15	2,22	2,39	2,57

Megjegyzés: Itt és a későbbi táblákban ()-lel azok az arányszámok vannak megjelölve, ahol az esetek abszolút száma 10 alatt volt, és *-gal azok, ahol 50— alatt.

A korábbi elemzésekből¹³ közismert tény, hogy az 1970-ben megkérdezett nők közül az idősebb kohorszokba tartozók minden köztársaságban és tartományban nagyobb családot tartottak ideálisnak, mint a fiatalabb kohorszok tagjai, és a faluban élők ugyancsak nagyobbat mint a városiak.

Ez az ideális családnagyság jóval nagyobb volt a falusi nőknél, de a különbségek a korrallal csökkentek, ami azt jelenti, hogy a falusi és városi fiatalabb nők nézetei sokkal közelebb voltak egymáshoz, mint az idősebbeké.

A Vajdaságban 1976-ban 40 éves korig bezárólag a nők nézetei egyre közelebb kerültek egymáshoz a megvalósult termékenység esetében is, vagyis világméretben is rendkívül alacsonyak mind falun mind pedig városban.

A gyermekek ideális átlagos száma az élveszületett gyermekek tényleges száma fölött van mind a városban, mind pedig falun.

A családtervezési vizsgálatok¹⁴ megfigyelik a házasság időtartamát, mint egyikét a kulcsfontosságú változóknak. Kimutatták, hogy azok a nők, akik hosszú ideje élnek házasságban, nagyobb családot tekintenek ideálisnak, mint azok akik rövidebb ideje.

¹³ Gordana Todorovic: Ideális és kívánt gyermekszám a családokban. („Idealni i zeljeni broj dece u porodici.”) Stanovništvo, 1971, 2—4. Beograd, Inst. Drustvenih Nauka. Ideális családnagyság a városban és falun. Közös vélemények kialakítása a népesedéspolitikával kapcsolatban Jugoszláviában. (Idealna velicina porodice na na selu i u gradu. Izgradnja drustvenih stavova o populacionoj politici u Jugoslaviji) Tanácskozás (Savetovanje), Beograd, 1973 szeptember.

¹⁴ Például: Fertility and family planning in Europe around 1970. A comparative study of twelve national surveys. Population Studies no. 58. United Nations, New York, 1976.

9. Az ideális gyermekszám átlaga
és az élveszületettek tényleges száma közti különbségek, Vajdaság

	A nők életkora	
	40—44	45—49
1970	0,34	0,26
1976		
Összesen	0,37	0,21
Város	0,47	0,16
Faluk	0,30	0,25

10. Az ideális gyermekszám átlaga a házasság időtartama szerint

	A házasság időtartama					
	összesen	0—4	5—9	10—14	15—19	20—
Jugoszlávia						
1970	2,54	2,33	2,49	2,61	2,67	2,67
1976	2,56	2,36	2,47	2,61	2,63	2,72
Vajdaság						
1970	2,28	2,20	2,17	2,21	2,32	2,43
1976 st	2,23	2,19	2,16	2,19	2,28	2,30

Megjegyzés: 1976st = a nők kora szerint standardizált átlagok.

A Vajdaságban a 2,1—2,3 gyermekszámot tartják ideálisnak a nők, kivéve a húsz évnél régebben házasságban élőket. A házasság időtartamának hatása azonban itt nem olyan kifejezett, mint más populációk esetében. Ahhoz, hogy megbizonyosodjunk, hogy ez a csekély hatás is a nőknek az életkorából adódik, amely szoros korrelációban van a házasság időtartamával, az egyes időtartam-csoportok átlagait standardizáltuk az életkorral. A tábla 4. sorában 1976st melletti eredmények azt mutatják, hogy a Vajdaságban a házasság időtartama nem befolyásoló tényező az ideális családnagyság elképzelésében.

A másik közvetlen változó, amely jelentős korrelációt mutat az ideális gyermekszámmal, az élveszületett gyermekek tényleges száma. A kapcsolat olyan értelemben jut kifejezésre, hogy azok a nők, akiknek kettő illetve annál kevesebb gyermekük van, a sajátjuknál nagyobb családot tekintenek ideálisnak és azok, akiknek három vagy annál több, kisebbet. Azok a nők, akiknek nincs gyermekük, nagyobb családot tartanak ideálisnak, mint azok a nők, akiknek egy, illetve a Vajdaságban két gyermekük van, mind városban, mind pedig falun.

11. Az ideális gyermekszám átlaga az élveszületett gyermekek tényleges száma szerint

	Az élveszületett gyermekek száma								
	0	1	2	3	4	5	6	7	8+
Jugoszlávia									
1970	2,35	2,26	2,45	2,81	2,97	3,11	3,42	3,48	3,93
1976	2,40	2,22	2,39	2,80	3,08	3,40	3,75	3,76	3,77
Vajdaság									
1976									
Összesen	2,41	2,10	2,28	2,55	2,55	3,19	3,00	2,67	—
Város	2,40	2,16	2,30	2,66	2,46	3,22	3,00	2,67	—
Falv	2,42	2,05	2,55	2,46	2,63	3,14	3,00	—	—

Ezek az eredmények bátorítóan hatnak az ilyen alacsony gyermekszámmal rendelkező társadalomban, mivel arról adnak felvilágosítást, hogy amennyiben a társadalom igyekszik leküzdeni azokat az akadályokat, amelyek akadályozzák a nőket az ideális elképzelésük megvalósításában, lehetséges, hogy elérhetővé válik a reprodukció visszaállítása a normális szintre.

A közvetett változók közül, amelyek befolyást gyakorolnak a családnagysággal kapcsolatos álláspontra, a legjelentősebbnek a nők iskolai végzettsége és foglalkozása látszik világméretben éppúgy, mint Jugoszlávia egészére vonatkozóan, és néhány köztársaságra különösen. Az alacsony termékenységű területeken azonban, ahol a demográfiai átalakulás a végefelé jár (Horvátország, Szerbia szűkebb területe) a nők iskolai végzettsége többé már nem mutat ilyen jelentős hatást. Ez az eset a Vajdaságban is, ahol 1970-ben még észrevehetőbb volt az iskolai végzettség hatása, míg 1976-ban (lásd 4. sz. tábla) ez már jelentős módon gyengült.

12. Az ideális gyermekszám átlaga a nők foglalkozása szerint

	Aktív			Eltartott		
	összesen	mezőgazdaságban dolgozó nő	nem mezőgazdaságban dolgozó nő	összesen	mezőgazdaságban dolgozó által	nem mezőgazdaságban dolgozó által
Jugoszlávia						
1970	2,40	2,54	2,30	2,68	2,78	2,64
1976	2,37	2,41	2,35	2,68	2,93	2,61
Vajdaság						
1970						
összesen	2,34	2,24	2,28	2,39	2,45	2,37
város	2,30	(2,53)	2,26	2,39	2,71	2,34
falv	2,38	2,40	2,32	2,40	2,37	2,41
1976						
összesen	2,24	2,19	2,26	2,29	2,27	2,30
város	2,27	(3,00)	2,26	2,35	2,43*	2,34
falv	2,19	2,12	2,25	2,25	2,25	2,25

Az ideális gyermekszámnak és a nők foglalkozásának az egybevetése azt mutatja, hogy Jugoszláviában minden területen kisebb ideális gyermekszámot állapítottak meg a dolgozó nők, mint az eltartottak; a nem mezőgazdaságban dolgozó nők, mint a mezőgazdaságban dolgozók; és a nem a mezőgazdaságban dolgozó nők városban, mint falun. Bár ez az arány a dolgozó és az eltartott nők között a Vajdaságra is érvényes, a különbségek annyira kicsik, hogy elhanyagolhatók, és ennek lehet betudni a más vizsgált kategóriákban meglévő jelentéktelen eltéréseket is. Más szavakkal, sem a foglalkozás, sem az iskolai végzettség a Vajdaságban többé már nem befolyásolja a nők döntését a kivételesen kicsi ideális családra, illetve a realizált családra vonatkozóan.

Az ideális és a várható gyermekszám (az első házasságban élő nőknél) jelentős korrelációt mutat. Jugoszlávia egészére éppúgy, mint Koszovóra vonatkozóan a várható átlagos gyermekszám nagyobb az ideálisnál, az ideális családnagyság minden szintjén. A Vajdaságban azonban a terület kivételesen alacsony termékenysége miatt, valamint a családnagyságról kialakított normák következtében a várható átlagos gyermekszám kisebb az ideálisnál, már a két gyereket ideálisnak tartó családnál is. Mivel a „0” és „1” gyermeket ideálisnak tartó esetek száma csekély, ezek a kijelentések sem reprezentatívak. Az ideálishoz képest a várható gyermekszám hasonló struktúrája a vizsgált európai populációk közül csak a magyar nőknél található.

13. Ideális gyermekszám és a várható gyermekszám az első házasságban élő nőknél

Ideális gyermekszám	Várható átlagos gyermekszám				
	Jugoszlávia		Vajdaság	Koszovó	Magyarország
	1970	1976	1976	1976	1965/66
0	(5,00)	1,62*	(2,50)	—	1,58
1	1,52	1,45	1,23	(5,00)	1,16
2	2,16	2,13	1,97	2,87	1,90
3	3,07	3,03	2,31	4,25	2,59
4	4,20	4,11	3,52*	4,80	3,58
5	5,10	5,06	(3,00)	5,17	4,23

A kívánt családnagyság

Azok a termékenységi vizsgálatok, amelyeket 1970-ben és 1976-ban Jugoszlávia területein végeztek, lehetőséget nyújtanak arra, hogy a nők véleményét a kívánt családnagyságról különböző szempontokból vizsgáljuk.

A kívánt családnagyság világosan mutatja, hogy valamely alacsonytermékenyséű régió népessége milyen mértékben nem kívánja és nem is tervezi, hogy reprodukciója akár a népességpótlás szintjére visszatérjen. Gyakorlatilag ezt a szintet az életkort tekintve

csak azok a nők kívánják, akik kevesebb számú gyermekkel rendelkeznek, mint amennyit kívántak¹⁵ és már befejezték reprodukciójukat, még ha éppen az ún. „kompenzációs” időszakban születtek is a legtöbbet.

14. A kívánt átlagos gyermekszám

	Jugoszlávia	Szerbia szűkebben vett területe	Vajdaság	Koszovó
Összesen	2,34	2,03	2,12	3,59
város	2,10	1,94	2,04	3,22
falu	2,47	2,08	2,18	3,75
A nők életkora				
15—19	2,01	1,75	1,89	2,88
20—24	2,12	1,84	1,90	3,16
25—29	2,19	1,85	2,05	3,55
30—34	2,33	1,97	2,00	3,77
35—39	2,43	1,99	2,23	3,92
40—44	2,45	2,21	2,16	3,58
45—49	2,53	2,30	2,32	3,86

A nők által a házasságkötéskor kívánt családnagyság (1976-ban) nem különbözik jelentős mértékben a kívánt családnagyságtól (1970-ben). A Vajdaságban ez kivételesen kicsi mind a jugoszláv, mind pedig a világ többi részein mért értékekhez képest. Különösen illusztratívak a különbségek a kívánt gyermekszámok szerinti kummulált százalékos gyakoriságban. Míg a Vajdaságban a házasságkötéskor a nők 88⁰/₀-a (Szerbia szűkebben vett területén a nők 91⁰/₀-a) kívánt legfeljebb két gyermeket, addig Koszovóban csupán a nők 17⁰/₀-a. Legfeljebb három gyermekkel a Vajdaságban (éppúgy mint a szűkebben vett Szerbia területén és Horvátországban) a nők gyakorlatilag bezárják a kívánt családot (több mint 95⁰/₀), míg Koszovóban ilyen nagyságú családot csak a nők kevesebb mint a fele kíván.

15. A nők további szülési szándéka a született gyermekek száma szerint
(⁰/₀) 1976.

Kíván-e még a továbbiakban szülni — az élveszületett gyermekek száma	Jugoszlávia	Szerbia szűkebben vett területén	Vajdaság	Koszovó
Igen				
1	60,7	52,4	44,4	88,5
2	14,5	4,9	7,2	64,4
3	11,8	2,9	1,4	25,0
Nem				
1	39,3	47,6	55,6	11,5
2	85,5	95,1	92,8	35,6
3	88,2	97,1	98,6	75,0

¹⁵ Lásd a 13. lábjegyzetben idézett művet.

Az asszonyoknak a felmérés idején a további szülésekkel kapcsolatos véleménye megerősíti az előzetes elemzéseket és azt mutatja, hogy míg a Vajdaságban az egy gyerekes nőknek több mint fele nem kíván többet szülni, addig ez Koszovóban csak a nők 11,5⁰/₀-ának a véleménye.

Míg a Vajdaságban a háromgyerekes anyáknak csak jelentéktelen százaléka (1,4⁰/₀) kíván még szülni, addig Koszovóban ez az arány 25⁰/₀, és ez legfőképp azért van, mert fiúgyereket kívánnak.

Családtervezési módszerek és a nők nézetei

Közismert tény, hogy a vajdasági nők a családnagysággal kapcsolatos kívánságaikat és nézeteiket főként művi abortuszok útján valósítják meg és csak jóval kisebb mértékben terhességmegelőzéssel. Az 1970. évi vizsgálat szerint Jugoszlávián belül a Vajdaságban a legkisebb azoknak a házas, termékeny nőknek a részaránya, akiknek nem volt művi abortuszuk.

16. Azoknak a házas nőknek az aránya, akiknek nem volt művi abortuszuk, 1970

Bosznia Hercegovina	Crna Gora	Horvát- ország	Mace- donia	Szlové- nia	Szerbia	
					Szerbia szűkebb területe a tartomá- nyok nélkül	Vajdaság Koszovó
68,3	73,0	63,9	70,7	74,7	38,9	81,2

Az abortuszok abszolút száma a Vajdaságban 1971-ig az egészségügyi statisztikai jelentések szerint csökkent, majd attól kezdve ismét növekedett.

17. A művi abortuszok száma és az élveszületések száma a Vajdaságban

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Művi abor- tuszok	37 678	32 466	30 846	34 457	36 267	.	37 904	39 562
Élve- szüle- tések	26 479	25 380	26 170	26 715	27 094	27 253	28 595	29 273
Egy élveszü- letésre jutó abortusz	1,42	1,28	1,18	1,29	1,34	.	1,33	1,35

Az egy élveszületetre jutó abortuszok száma különösen kedvezőtlen arányt mutat. Az arány kedvezőtlen egyrészt a népesség reprodukciója szempontjából, másrészt az abortusz közismert egészségkárosító hatása miatt.

*18. A terhességek,
az élveszületések és az abortuszok átlagos száma a házas nőknél,
azok aktivitása és foglalkozása szerint*

	Aktívak		Eltartottak	
	mezőgazdaságban dolgozók	nem mezőgazdaságban dolgozók	mezőgazdaságban dolgozó által	nem mezőgazdaságban dolgozó által
Összes				
terhesség	3,87	3,11	3,93	3,96
Élveszületések	1,76	1,39	2,01	1,99
Abortuszok	1,89	1,35	1,65	1,75

Az 1976-os kérdőívek szerint a gazdaságilag aktív házas nők közül a Vajdaságban a mezőgazdaságban dolgozó nőknek volt több abortuszuk, ami meghaladta az eltartottakét is. Az összes terhességet, élveszületést és abortuszt vizsgálva azonban megállapítható, hogy a nem mezőgazdaságban dolgozó nőknél volt a legkevesebb terhesség, élveszületés és a legkevesebb abortusz is.

Jugoszláviában a nők iskolai végzettsége hatást gyakorol az abortusszal kapcsolatban kialakított véleményükre. Míg az iskolai végzettséggel nem rendelkezőknek még a fele sem helyesli, a főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezőknél ez a csoport a nők 89—90⁰/₀-át teszi ki. A Vajdaságban azonban ez a hatás nem ilyen kifejezett, egyrészt azért, mert az egyes csoportokban a nők száma igen kicsi volt, másrészt azért (mint ahogyan az már hasonló vizsgálatokban észrevehető volt), mert kulturálisan fejlettebb környezetben ez a tényező kisebb hatást gyakorol a termékenységre éppúgy mint az azzal kapcsolatos véleményekre.

Jugoszláviára mint egészre vonatkozóan nyilvánvaló, hogy a nők aktivitása az egyik fő tényező, amely meghatározza a döntést az abortusz mellett. Az aktív nők jóval nagyobb része nyilatkozott az abortusz mellett, mint az eltartottak, míg a Vajdaságban ennek a tényezőnek sincs jelentős hatása. 1970-ben az abortusz mellett volt a nők 75,1⁰/₀-a, és az eltartottak 65,6⁰/₀-a, 1976-ban pedig ez az arány 66,8⁰/₀ volt az 58,8⁰/₀-hoz képest.

1970-ben a házas, termékeny nők 60,4⁰/₀-a, 1976-ban 59,2⁰/₀-a alkalmazott fogamzásgátlást. Bár ez nem nagy arány, nem is olyan kicsi, hogy az abortusz ilyen nagyarányú igénybevételét igazolja. Ha azonban áttekintjük, hogy a terhességmegelőzésnek milyen eszközeit és módjait alkalmazták a nők az utóbbi 6 hónap folyamán, az okok világossá válnak, mivel az esetek 46⁰/₀-ban a fogamzásgátlás módja az aktus megszakítása, aminek a megbízhatatlansága közismert.

19. A nők véleménye az abortuszról iskolai végzettség szerint

	Iskolai végzettséggel nem rendelkezik	Az általános iskolát nem fejezte be	Általános iskolai végzettséggel rendelkezik	Szaktanulmányokat végzett	Gimnáziumi ill. egyéb középiskolai végzettséggel rendelkezik	Felsőfokú technikai végzettséggel rendelkezik	Főiskolai ill. egyetemi végzettséggel rendelkezik
Jugoszlávia							
1970							
igen	48,2	57,4	65,5	72,6	83,0	89,8	85,6
nem	36,0	33,8	28,5	23,2	15,9	8,4	10,6
1976							
igen	45,5	49,1	56,0	61,3	72,1	77,9	82,9
nem	44,5	45,1	40,9	37,4	26,6	22,1	17,1
Vajdaság							
1970							
igen	59,3	67,7	77,5	74,3*	81,4	91,7	(80,0)
nem	25,0	25,5	20,2	(22,9)	18,6*	(8,3)	(20,0)
1976							
igen	61,6	57,9	63,4	61,8*	80,0	76,9*	(87,5)
nem	38,4	42,1	36,6	38,2*	20,0*	(23,1)	(12,5)

20. Fogamzásgátlási módszerek használata férjezett nőknél az utóbbi 6 hónap folyamán Vajdaság, 1976
(%-os megoszlás a használóknál)

Az aktus megszakítása	A menstruációs ritmus kiszámításának módszere	Hüvely-öblítés	Gumi-övster	Kémiai eszközök	Intra-uterin eszközök	Hormonális szerek	Kombináció
45,7	7,6	2,1	4,8	9,9	2,7	20,1	7,1

Az arány javítására van remény a jövőben. A megbízhatóbb eszközöket és módszereket ugyanis mind nagyobb arányban alkalmazzák a fiatal nők. Az aktus megszakításának módszerét inkább az idősebb nők alkalmazzák, a kémiai eszközöket és elsősorban a hormonális szereket pedig a fiatalabbak. Ez reményt nyújt arra, hogy az abortuszokat a jövőben egyre inkább kontraceptív eszközökkel fogják helyettesíteni.

Tekintettel arra, hogy ilyen különbségek voltak a terhességmegelőzési módszerek ismeretében és használatában érdemes áttekinteni, hogy milyen okok vezérelték a vajdasági nőket (és az összehasonlítás kedvéért a jugoszláv nőket), hogy a kontracepció ellen döntsenek 1970—1976 között.

21. Terhességmegelőzési módszerek és eszközök mellőzésének okai

(%)

Indítók	Jugoszlávia		Vajdaság	
	1970	1976	1970	1976
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Használ terhességmegelőzési eszközt	55,8	53,0	59,8	59,2
Nem használ terhességmegelőzési eszközt:				
1. nem marad terhes	12,9	14,7	19,9	22,5
2. szülni kíván	5,1	8,4	3,5*	4,2*
3. jelenleg terhes	3,8	4,4	3,3*	2,6*
4. abortuszt alkalmaz	0,8	1,0	(0,6)	(0,7)
5. félelmet és bizalmatlanságot érez irántuk	2,9	3,2	3,4*	2,3*
6. férje ellenzi	1,1	2,0	(1,0)	(1,0)
7. vallási okokból	0,6	0,8	—	(0,4)
8. nem hallott róluk	7,5	4,4	1,7*	—
9. nincs kihez forduljon ez ügyben	1,2	0,7	(0,7)	—
10. egyéb okok	7,7	7,5	6,4	7,1

Bár a Vajdaságban valamivel több nő alkalmazott fogamzásgátlást mint Jugoszláviában átlagosan, az arány azok között akik használnak és azok között akik nem használnak nem változott az utóbbi 6 év folyamán. Azok közül, akik nem használnak a legtöbb az olyan nő, aki ezt azért teszi, mert nem marad terhes; a következő csoport, amelyik azért teszi mert szülni kíván, vagy jelenleg terhes, illetve olyan, aki félelmet érez a terhességmegelőző eszközökkel szemben. Ami a többi okokat illeti, pozitív jelenség, hogy a Vajdaságban 1976-ban nem volt többé olyan nő, aki nem hallott volna a terhességmegelőzésről, illetve akinek nem volt kihez fordulnia ez ügyben.

ПОЛОЖЕНИЕ ПЛОДОВИТОСТИ В ВОЕВОДСТВЕ*Резюме*

В последней фазе демографического перехода после длительного снижения плодovitость населения Воеводства стабилизировалась на очень низком уровне. На основе своих исследований и прочих трудов автор установила, что обычные факторы, оказывающие влияние на изменения плодovitости, как например, возраст, образование, самодеятельность, городской и сельский образ жизни, теряли свое значение. Основной фактор, формирующий плодovitость — планирование семьи, поэтому стало очень важным исследовать взгляды женщин о размере семьи, и демографические, общественные, экономические переменные, оказывающие действие на эти взгляды.

FERTILITY SITUATION IN THE VOIVODSHIP*Summary*

In the last stage of demographic transition the fertility of the population of the Voivodship stabilized on a very low level after a long decrease. On basis of own studies and earlier works the author states that the usual factors affecting the changes in fertility, e. g. age, educational attainment, economic activity, urban and rural manner of life lost their importance. The main factor forming fertility is family planning, therefore it became very important to study the females' views on family size, the demographic, social and economic variables affecting these views.